

Nuriyyə Natiq qızı Kərimova

UOT:330.8;JEL:B 34,L22.

Rəqəmsal iqtisadiyyat: iqtisadi artım və əhali gəlirlər

Xülasə

Son 20 ildə global iqtisadiyyatda sürətli rəqəmsallaşma müşahidə edilir. Məqalədə rəqəmsallaşma ilə bağlı global trendlər tədqiq edilir, onun iqtisadi artıma və məhsuldarlığa, gəlirlərə, innovativ inkişafa, şəffaflaşmaya, kölgə iqtisadiyyatının daralmasına təsirləri təhlil edilir. Azərbaycanda həyata keçirilən rəqəmsallaşma siyasəti, həyata keçirilən tədbirlər, bu prosesinin iqtisadi inkişafa, eyni zamanda məhsuldarlığa və gəlirlərə təsiri qiymətləndirilir. Dünya təcrübəsi, bu sahədə aparılan göstərir ki, iqtisadiyyatın rəqəmsal mühitə transformasiyası, qısamüddətli dövrdə, gəlir bərabərsizliyi, sosial risklər (işsizlik və yoxsulluq) yaratsa da, uzunmüddətli perspektivdə iqtisadi inkişafa, həyat keyfiyyətinin yaxşılaşmasına müsbət təsir göstərəcəkdir. Rəqəmsal mühitə daha tez integrasiya edən ölkələr davamlı iqtisadi inkişaf nail ola biləcəklər.

Açar sözlər: rəqəmsallaşma, iqtisadi artım, əhali gəlirləri, sənaye inqilabı, rifah

Giriş

Rəqəmsallaşma dedikdə, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) sahəsində qazanılmış nailiyyətlərin iqtisadiyyatda, sosial həyatda və idarəetmədə geniş tətbiqi başa düşülür. Bu gün hamımızın canlı şahidi olduğumuz rəqəmsallaşma və texnoloji inkişaf istehsal və xidmət sahələri də daxil olmaqla insan həyatının bütün tərəflərini çox sürətlə dəyişdirir və yaxın gələcəkdə bu dəyişikliyin daha da sürətlənəcəyi gözlənilir. Hazırda cəmiyyətin rəqəmsallaşması, başqa sözlə İKT-dən istifadənin genişlənməsi, həm dövlətin idarəetmə sistemində, həm istehsal və xidmət istehsalında, həm də insanların iqtisadi (investisiya, alqı-satqı, onlayn ticarət) və sosial davranışlarında (ailə münasibətləri, sosial münasibətlər) ciddi dəyişiklərlə özünü göstərir. İqtisadiyyatın rəqəmsallaşması, başqa sözlə, iqtisadiyyatın rəqəmsal mühitə transformasiyası iqtisadi artımla yanaşı, məhsuldarlığa, gəlirlərə, o cümlədən əhali gəlirlərinə müsbət təsir göstərir. Rəqəmsallaşmanın iqtisadi təsirinin qiymətləndirilməsi ilə müqayisədə, sosial təsirlərin (bura internet işləri, rəqəmsallaşma nəticəsində xərclərin azalmasını da daxil edirik) qiymətləndirilməsi daha mürəkkəbdir. Bunun əsas səbəblərindən biri bizim fikrimizcə, sosial bazanın yaradılmamasıdır. Düzdür hələ ki, internet, onlayn iş yerləri, onlardan əldə edilən gəlirlərlə bağlı statistik məlumatlar yetərli deyil. Lakin beynəlxalq təşkilatlar, inkişaf etmiş ölkələr bu istiqamətdə normativ-hüquqi bazanın və statistikanın formalaşdırılması istiqamətində ciddi islahatlar aparırlar. “Rəqəmsal transformasiya siyasətinin uğurlu olması: peşəkar kadrların hazırlanması səviyyəsindən, sahibkarların rəqəmsallaşmaya maraqlı olmasından və imkanlarından, material-maliyyə resurslarından, idarəetmə sistemindən, dövləti idarə edənlərin siyasi azadlığından asılıdır”. (12, s.10) Hazırda dövlətlər gələcək iqtisadi inkişafın, əhalinin yaşayış keyfiyyətinin rəqəmsal mühitə transformasiya səviyyəsindən birbaşa asılı olduğunu başa düşür və buna uyğun siyasət yürüdürlər. İƏT ölkələri (xüsusilə inkişaf etmiş ölkələr) rəqəmsal transformasiyanın effektiv olması üçün xüsusi strategiya qəbul etmişlər. (9) Bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlar, xüsusilə maliyyə və biznes sektorunda ödənişlərin (B2B, B2C, C2C) rəqəmsal texnologiyalarla həyata keçirilməsi kölgə iqtisadiyyatının azalmasına ciddi təsir göstərə bilər. Azərbaycan dövləti də son illərdə rəqəmsal transformasiya prosesinin

sürətlənməsinə xüsusi önəm verir. Belə ki, qəbul edilmiş strateji yol xəritələrində, “2018–2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal ödənişlərin genişləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramı”nda (1) qarşıya qoyulan vəzifələr, həmçinin ölkəmizdə 4-cü sənaye inqilabı Mərkəzinin yaradılması Azərbaycan dövlətinin bu istiqamətdə nailiyyətlər əldə etməkdə qərarlı olduğunu göstərir. “2018–2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal ödənişlərin genişləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramı” *“daha əlverişli tənzimləyici mühitin yaradılmasına, maliyyə bazarlarının inkişafına, maliyyə inkluzivliyinin gücləndirilməsi”*nə hədəflənmişdir. Təbii ki, bütün bunlar iqtisadiyyatın və ümumilikdə cəmiyyətin inkişafına xidmət edir. Eyni zamanda iqtisadi artımın və əhali gəlirlərinin strukturunda dəyişikliyə səbəb olur. Qeyd olunanlar iqtisadiyyatın rəqəmsallaşması ilə iqtisadi artım arasında, eləcə də əhalinin gəlirləri arasında qarşılıqlı əlaqənin davamlı olaraq qiymətləndirilməsini aktual edir. Lakin hazırda belə bir qiymətləndirmənin aparılması üçün statistik bazalar yetərli deyil. Lakin qeyd etdiyimiz kimi, beynəlxalq təşkilatlar, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr paralel olaraq, rəqəmsallaşmanın iqtisadi və sosial faydalarını qiymətləndirmək üçün statistik bazalar formalaşdırırlar.

Problemin qoyuluşu

İqtisadiyyatın rəqəmsallaşması və ya “rəqəmsal iqtisadiyyat” termini son illərdə tez-tez istifadə edilməyə başlamışdır. Xüsusilə, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə rəqəmsal iqtisadiyyatın genişləndirilməsi məqsədilə strategiya və konsepsiyalara hazırlanaraq həyata keçirilir. Ölkələr rəqəmsal liderliyi təmin etmək məqsədilə (mövcud imkanları daxilində) maddi-texniki bazanın keyfiyyətə yenilənməsi, texnoloji səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətində ciddi tədbirlər həyata keçirirlər. Ümumdünya İqtisadi Forum (ÜİF) tərəfindən hazırlanan hesabatlarda rəqəmsallaşmaya yatırılan investisiyaların məhsuldarlığın, eləcə də gəlirlərin artmasına təsir göstərdiyi qeyd olunur. (10, s.10) Bu yöndəki araşdırmalar sübut edir ki, rəqəmsal texnologiyalara investisiyaların iqtisadi və sosial effekti yüksək olur. Təbii bu bunun səhədən, texnologiyadan, şirkətdən, hətta ölkədən asılı olaraq dəyişə bilər. Lakin rəqəmsal texnologiyalara yatırılan investisiyalar (biznesdə gecikmə itki deməkdir) lider şirkətlərə daha çox fayda verir. Burada bir məqamı da unutmamaq lazımdır ki, rəqəmsallaşma böyük həcmli investisiya tələb edir və bu imkanlar əsasən dünyanın aparıcı şirkətlərinə məxsus olur. Nisbətən zəif şirkətlərin onlarla rəqabət aparmaq imkanları mümkünəz olur. Bir çox hallarda, lider şirkətlər ən müasir texnologiyaları, ən güclü mütəxəssisləri cəlb etməklə gəlir bərabərsizliyinin dərinləşməsinə səbəb olurlar. Lakin bu uzun müddət davam edə bilmir.

Son illərdə internet-mağazalar, elektron kommərsiya, internet iş (onlayn iş yerləri) istehlakın təmin edilməsinin əsas kanallarından birinə çevrilmişdir. İnsanlar internet üzərindən alqı-satqı işi apara bilər, bilik və bacarıqlarını genişləndirə bilərlər, bu da əhalinin rifahı baxımından olduqca önəmlidir (5) Önümüzdəki 30 il ərzində texnologiya insan potensialının bioloji məhdudiyyətlərini aradan qaldırmağa kömək edəcəkdir. İnternetə qoşula bilən geyim-cihazlar duyğularımızla birbaşa əlaqə yaradaraq həssas məlumatları (görmə, eşitmə) ötürə biləcəklər. Yeni rəqəmsal texnologiyalar idrak qabiliyyətlərini artıracaq, məşğulluğun strukturunu və ixtisas peşə tərkibini dəyişəcəkdir. Bundan əlavə, iqtisadi və sosial sahələrdə gözlənilən robotlaşma (Məs. robotların iş yerlərində insanları əvəz etməsi, xəstələrə qulluq etməsi, məhsul yığması və s.) böyük dəyişikliklərə (qısamüddətli dövr üçün işsizlik riskləri də gözləniləndir) səbəb olacaqdır. (13, s.32)

Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, 2030-cu ilədək ÜDM orta illik artımının (1,47-2.75%) yarından çoxu rəqəmsallaşmanın payına düşəcəkdir. İqtisadiyyatın bütün sahələrində məhsuldarlığı, gəlirliliyin və rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsi müşahidə ediləcəkdir. Maksimum iqtisadi effektlər iqtisadiyyatın sektorlarında məhsuldarlığın və investisiya

aktivliyinin kəskin artması ilə əldə edilə bilər (15, s.8). Bu isə iqtisadiyyatın və sosial həyatın rəqəmsal mühitə transformasiyası ilə mümkündür.

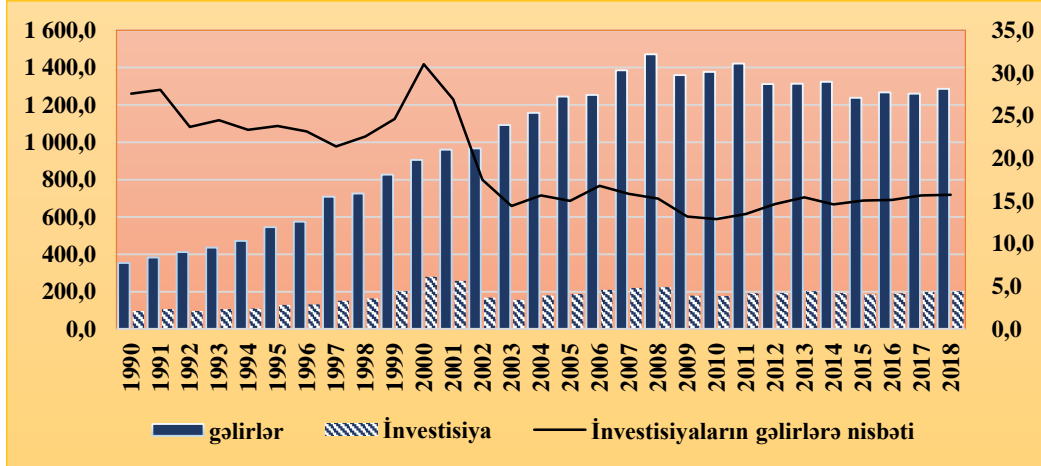
Avropa Komissiyasının hesabatlarında da rəqəmsal iqtisadiyyata transformasiya iqtisadi artım və rifahın əsas artım mənbəyi kimi göstərilir. Onların fikrincə, bu proses rəqabəti, sərmayəni və innovasiyaları stimullaşdıraraq, xidmətin keyfiyyətinin yüksəlməsinə, istehlakçı seçiminin artmasına, yeni iş yerlərinin açılmasına səbəb olacaqdır.(3) Dünya Bankı mütəxəssislərinin fikrincə rəqəmsal texnologiyaların inkişafı sayəsində əmək məhsuldarlığında, şirkətlərin rəqabət qabiliyyətində artım, istehsal xərclərində azalma, yeni iş yerlərinin açılması, yoxsulluq və sosial bərabərsizliyin azaldığı bir iqtisadiyyat qurulacaqdır (11). Rəqəmsal iqtisadiyyata transformasiya təbii ki, özünəməxsus problemlər (məşğulluq, işsizlik, ixtisas-peşə çatışmazlığı və s.) yaradacaqdır. Bunun isə, bir qədər əvvəl qeyd etdiyimiz kimi, qısa və orta müddətli (ölkələrin iqtisadi gücündən acılı olaraq) dövrdə baş verəcəyini ehtimal edirik.

Dünya trendləri

Dünya iqtisadiyyatı ilə bağlı son illərin trendləri göstərir ki, rəqəmsallaşma yeni bazarlar, yeni peşə və ixtisaslar, yeni gəlir mənbələri yaradır. 1990-2018-ci illərdə OECD ölkələrində telekommunikasiya sektoruna investisiya qoyuluşu və gəlirlərdə dalğalanmalar olmuşdur. Diaqramdan görüldüyü kimi, telekommunikasiya sektorunda gəlirlərin gəcmi üzrə maksimum göstərici 2008-ci ildə qeydə alınmışdır. Sonrakı illərdə nisbi eniş olsa da ümumilikdə bu sektor həm investisiya cəlbəediciliyi, həm də gəlirlər (məhsul və xidmətlərin satışından gəlirlər) baxımından digər sahələri üstələyir.

Diaqram 1.

OECD ölkələrində telekommunikasiya sektoruna investisiyalar və mənfəət

Source: OECD (2020), OECD Telecommunication and Internet Statistics (database), http://dx.doi.org/10.1787/tel_int-data-en (accessed on 10 May 2020).

Gəlirlər son on ildə ortalama 1,330 milyard dollar səviyyəsində olmuşdur. Son iki ildə gəlirlərin artım sürətinə görə Türkiyə, İrlandiya, Kanada və Meksika ən yüksək fəallıq nümayiş etdirmişdir. Kanada artımın əsas səbəbi kimi, daha çox insanın yüksək genişzolaqlı şəbəkəyə qoşulması ilə əlaqələndirilir. İKT sektoruna investisiyaların gəlirlərə nisbətində 2000-ci ildə sonra azalma (31%-dən, 15,7%-ə) olmuşdur. Lakin buna baxmayaraq bu sektorda gəlirlilik səviyyəsi yüksək olaraq qalır. Yalnız 2019-cu ildə qlobal rəqəmsal transformasiya bazarının həcmi 1,18 trilyon dollar olmuşdur. ÜF-n proqnozlarına görə 2023-cü ildə bu rəqəm 2,3 trilyon dollara qədər artacaqdır. Heç təsadüfi deyildir ki, dünya bazarında liderlik edən şirkətlərin 68%-i rəqəmsallaşmaya gələcək inkişaf üçün əsas prioriteti kimi baxırlar. Rusiya mütəxəssislərinin hesablamalarına görə, 2025-ci ilə qədər Rusiya iqtisadiyyatının

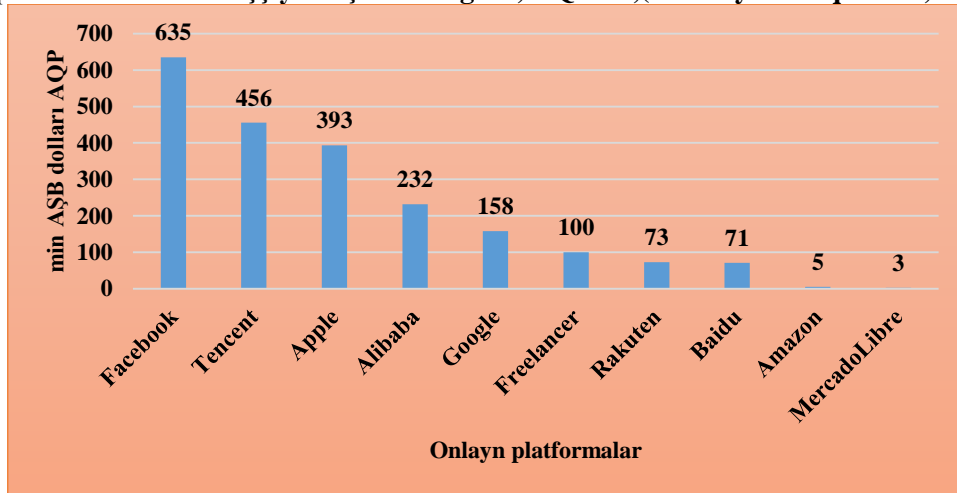

rəqəmsallaşdırılması hesabına ÜDM-in artımının 4,5%-i təmin ediləcəkdir. Proqnozlara görə 2030-cu illərin ortalarında dünyanın inkişaf etmiş və uğurlu inkişaf etməkdə olan ölkələrində işlərin 30%-i avtomatlaşdırılacaqdır. İşçilərin 77%-i yaxın gələcəkdə yeni bacarıqlara yiyələnmək məcburiyyətində qalacaq və ya robotlaşdırma səbəbindən tamamilə yenidən təhsil alacaqlar.(4) Yüksək texnologiyalarla işləmək bacarığı olan işçilərin gəlirlərində ciddi artım gəlir bərabərsizliyinin artmasına təsir göstərəcəkdir. Statistik mənbələrdə və elmi araşdırmalarda rəqəmsal iqtisadiyyatın ÜDM-də payı ilə bağlı müxtəlif rəqəmlər (statistik bazanın formalaşmaması səbəbindən) səsləndirilir. Müxəssislərin hesablamalarına görə son illərdə rəqəmsal iqtisadiyyatın ÜDM-də xüsusi çəkisi 4-10% arasında dəyişir(16, s. 4). Hesablamalara görə rəqəmsallaşma növbəti 10 ildə 19 trilyon ABŞ dolları həcmində potensial iqtisadi dəyər yaradacaqdır.

Son 10 ildə əhalini gəlirlərinin strukturunda da dəyişikliklər baş vermişdir. Belə ki, internet iş yerləri, sosial şəbəkələr (Facebook, Youtube və s.) və başqa internet platformalar insanların məşğulluğuna gəlir əldə etməsinə imkanlar açmışdır. Aşağıdakı diaqramda onlayn platformalarda bir işçiyə düşən xalis gəlirlərin həcmi verilmişdir. Dünyada liderlik edən onlayn platformalardan Facebook-da 25000 işçi çalışır ki, onların da ortalama illik xalis gəliri 635 min ABŞ dolları (AQP ilə) olmuşdur. İkinci yerdə 456 min ABŞ dolları ilə Tencent platforması yer alır.

Diaqram 2.

Onlayn platformalarda bir işçiyə düşən xalis gəlir, AQP-ilə,(min beynəlxalq dollar, 2017)

Mənbə. OECD (2019), An Introduction to Online Platforms and Their Role in the Digital Transformation, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/53e5f593-en>.

Biznesdən biznesə (B2B), Biznesdən İstehlakçıya (B2C) və istehlakçıdan istehlakçıya (C2C) elektron ticarət platformalarının spektri daha genişlənməkdədir. Digər platformalar da funksionallığı ilə fərqlənir. Belə ki, onlayn platformalarda istifadəçilər sistemdən (tətbiqdən) çıxmadan “ağıllı telefonla” edə biləcəklərinin (pul köçürmələri, ticarət əməliyyatları, müxtəlif məqsədli sifarişlər və .) çoxunu və ya hətta hamısını edə bilirlər. Mobil platformalar həm də gəlir əldə etmək, həm də müştəri məmnunluğu ilə də fərqlənirlər. Bu gün dünya biznesinin təxminən 12%-i internet üzərindən aparılır. Yaxın 30 ildə biznesin 80%-i internet vasitəsilə aparılacağı proqnozlaşdırılır. Rəqəmsal iqtisadiyyat özünün böyük həcmdə informasiya toplamaq, istifadə etmək və emal etmək qabiliyyətinə görə ağılasız sürətlə inkişaf edir (6). Son illərdə yaradılan rəqəmsal müəssisələr yaşama, inkişaf etmə və böyümə miqyasına görə iqtisadiyyatın digər sahələrində fəaliyyət göstərən müəssisələri üstələməkdədir (8). Bəzi

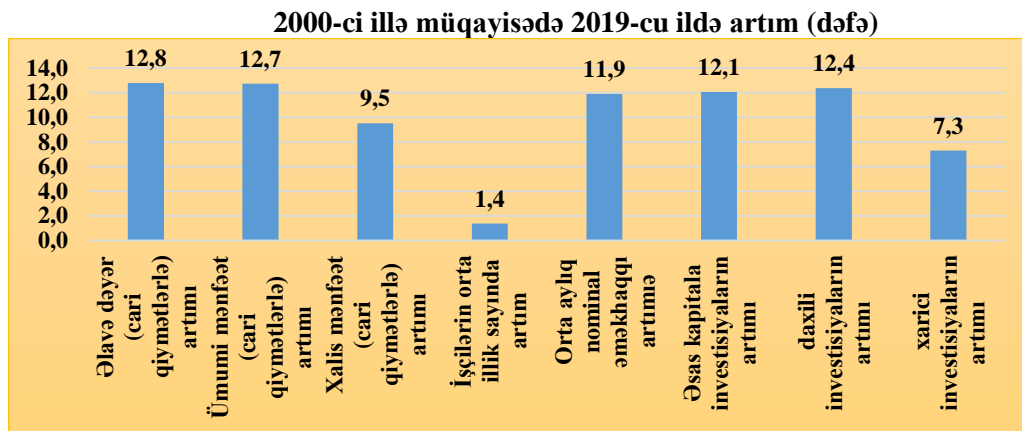
mənbələrdə hazırda dünya iqtisadiyyatının təxminən 22,5%-nin rəqəmsal iqtisadiyyatın payına düşdüyü qeyd edilir. Rəqəmsal iqtisadiyyatın ölçüsü global ÜDM-in 4,-5-15.5% arasında olduğu təxmin edilir. Rəqəmsal iqtisadiyyatın transformasiyası nəticəsində cəmiyyətdə yaradılan maddi nemətlərin əlyətərliyi artır, məsafədən idarəetmənin qarşılıqlı təsir (xərc-gəlir) miqyası genişlənir.

Azərbaycanda İKT-nin inkişafı və rəqəmsallaşma

Qeyd edək ki, XXI-ci əsrin əvvəllərindən başlayaraq bütün dünyada İKT sektorunun inkişafı sürətlənməyə başlamışdır. Azərbaycanda da İKT sektoru sürətlə inkişaf edən sahələrdən biridir. Siyasət baxımından İKT-ə dair strateji yol xəritəsi Prezident tərəfindən dekabr 2016-cı il tarixində təsdiq olunmuşdur. Bu sənəddə 2020-ci ilə qədər nail olunması gözlənilən 3 əsas strategiya və 10 prioritet qeyd olunur. Bunlara: müstəqil tənzimləyici qurumun yaradılması; telekommunikasiya bazarının liberallaşdırılması; mobil infrastrukturaya investisiyaların yatırılmasının artırılması; rəqəmsal ödənişlərin genişləndirilməsi; biznes mühitində texnologiyalara əsaslanan fəaliyyətlərin genişləndirilməsi; bizneslərin cəlb olunması ilə texnologiya sahəsində təhsilin müasirləşdirilməsi; dövlət institutlarının elektron sistemlərinin təkmilləşdirilməsi; İKT sektorunda bilik və kvalifikasiyaların artırılması və təhsil sistemində İKT-nin tətbiqi; dövlət institutlarının informasiya sistemlərinin təkmilləşdirilməsi; vahid elektron səhiyyə infrastrukturunun yaradılması və.s. Bütün bunların reallaşdırılması Azərbaycanda İKT-nin geniş tətbiqini, gizli iqtisadiyyatın azaldılmasına, əhalinin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına müsbət təsir göstərəcəkdir (2). Yol xəritəsinin icrası üçün büdcə dövlət, özəl sektor (o cümlədən, xarici investisiyalar) və ikitərəfli və çoxtərəfli tərəfdaşlar tərəfindən maliyyə mənbələri də daxil olmaqla 585 milyon manat (344 milyon dollar) həcmində hesablanmışdır. Yol xəritəsinin icrası sektorda rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafına mane olan çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün vacib olacaq.

Bilirik ki, İKT sektoru iqtisadiyyatın rəqəmsallaşmasında həlledici rola malikdir. Bu mənada əhali gəlirlər və rəqəmsallaşma üzrə təhlil aparılarkən İKT sektorunda baş verən dəyişikliklərin də qiymətləndirilməsi diqqət mərkəzində olmalıdır. Qeyd edək ki, 2000-ci illə müqayisədə 2019-cu ildə Azərbaycanda İKT sektorunda yaradılmış əlavə dəyərin həcmi 12,8 dəfə, əsas kapitala investisiyalar 12,1 dəfə, daxili investisiyaların həcmi 12,4 dəfə, ümumi mənfəətin həcmi 12,8%, xalis mənfəətin həcmi isə 9,8% artmışdır. İKT sektoru xarici investisiyalar üçün də cəlbedicidir. 2000-2019-cu illərdə bu sektora xarici investisiyaların həcmi 7.3 dəfə artmışdır.

Diagram 3.

Mənbə. DSK-nın materialları əsasında tərtib edilmişdir

Bu artımlar İCT sektorunun gələcək inkişaf üçün daha cəlbedici olduğunu göstərir. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, İKT sektorunun kompüter xidmətləri sənayesi və proqram təminatları, mobil tətbiqlər və elektron kommersiya platformalarının inkişafı potensialında yetərinə istifadə olunmur, bu sektorun gücləndirilməsi və şaxələndirilməsi istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi tələb olunur.

Hazırda bütün dünyada internet istifadəçilərinin sayı sürətlə artmaqdadır. 2005-ci illə müqayisədə istifadəçilərin sayı dünyada 3.6 dəfə, inkişaf etmiş ölkələrdə 1.7 dəfə, inkişaf etmiş ölkələrdə 6.6 dəfə artmışdır.

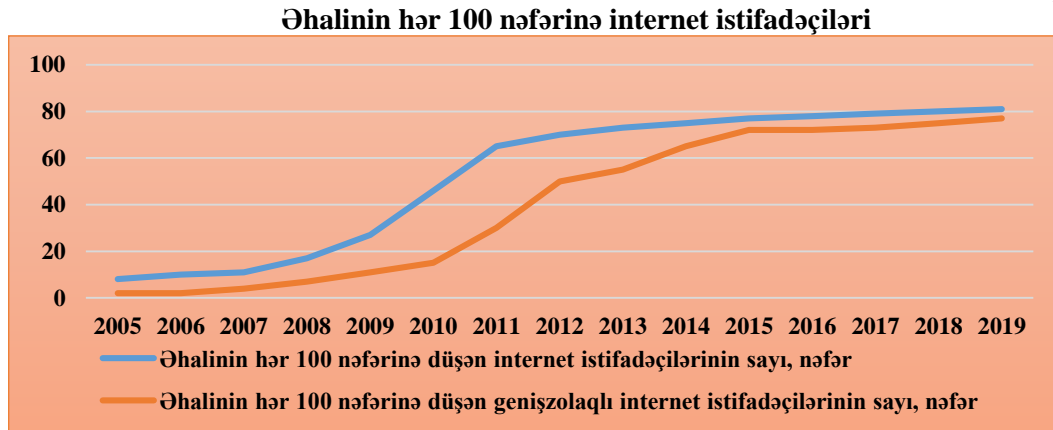
Cədvəl 1.

Fərdi internet istifadəçilərinin sayı							
	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Dünya	1 100	2 035	3 030	3 274	3 492	3 742	3 969
İnkişaf etmiş ölkələr	641	826	971	1 028	1 042	1 083	1 108
İnkişaf etməkdə olan ölkələr	432	1 203	2 057	2 243	2 447	2 655	2 852

Mənbə. ITU World Telecommunication/ICT Indicators database.

Diqram 4-dən görüldüyü kimi, Azərbaycanda 2008-2011-ci illərdə əhalinin hər 100 nəfərinə düşən internet istifadəçilərinin, eyni zamanda hər 100 nəfərə düşən genişzolaqlı internet istifadəçilərinin də sayında artım baş vermişdir. 2019-cu ildə hər 100 nəfərdən 77-si internet istifadəçisi olmuşdur.

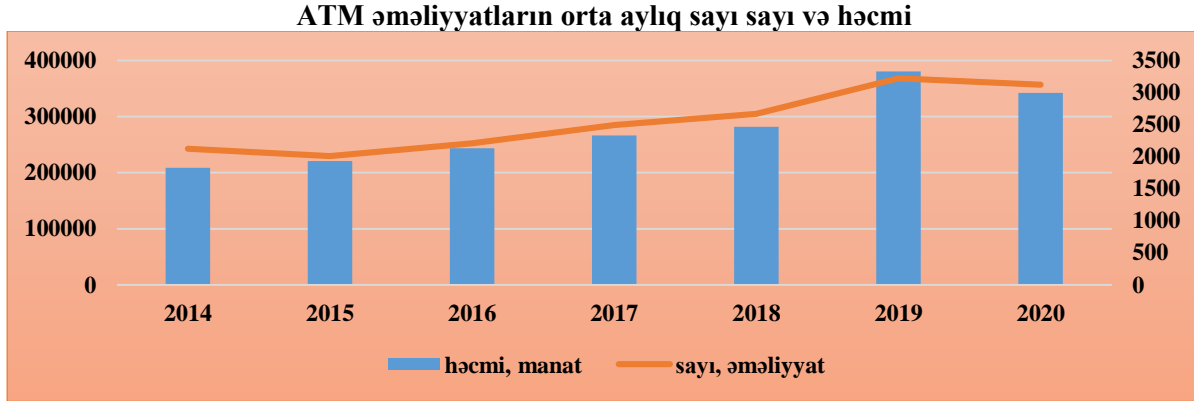
Diqram 4.

İnternetdən istifadə imkanlarının genişlənməsi istehlakçılara, biznes sektorua istehlakçılara öz vəsaitlərini elektron ödəmələr şəklində rahat və təhlükəsiz idarəetməyə imkanı verir. Bu da öz növbəsində müştəri məmnunluğunu artırır. Ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda elektron ödəmələrə görə tətbiq olunan stimullaşdırıcı tətbiqlər də istehlakçılardan, dolayısı ilə əhalinin xərclərinin azalmasına və az da əlavə gəlir (məs. ƏDV-ni qaytar) əldə etməsinə imkan verir. Hazırda Azərbaycanda bu kimi stimullaşdırıcı geriödəmələrlə bağlı təşviqlər azdır. Dünya ölkələrində çoxlu sayda müxtəlif təşviq mexanizmləri tətbiq olunur ki, bu da insanları elektron ödəməyə həvələndirir. Elektron ödəmələr həm də hökumətlərə gölgə iqtisadiyyatında bəyan edilməyən əməliyyatların sayını azaltmaqla əlavə vergi gəlirləri toplamaq imkanı verir. Bütün bunlar ümumi iqtisadiyyatda artıma təsir göstərir, gəlirlərin təkrar bölgüsü imkanlarının artırır. Deməli, rəqəmsallaşma gəlirlərin artmasına, məhsuldarlığa, istehlaka, iş yerinin yaranmasına, iqtisadi inkişafa təkan verə bilər. Altmış il əvvəl, istehlakçıların əksəriyyəti mal və xidmətlər almaq üçün nağd pul və

ya çek istifadə edirdilər, nağd pullar əsasən kiçik pərakəndə ticarətdə istifadə olunur. Nağd pul dünyanın bəzi yerlərində üstünlük təşkil edən ödəniş forması olaraq qalsa da, ümumi təyinatlı ödəmə kartlarının meydana çıxması istehlakçılara və müəssisələrə daha rahatlıqla alış-satışa imkan yaratdığından daha çox yayılmış əməliyyat üsuluna çevrildi. Bu gün istehlakçılar kredit, debet və əvvəlcədən ödənişli kartlarla elektron ödənişlər edə bilirlər; və son zamanlar saatlardan tutmuş cib telefonlarına qədər bütün cihazlardan istifadə edirlər. Diaqramdan görüldüyü kimi Azərbaycanda ATM əməliyyatlarının orta aylıq sayı və həcmi 2020-ci ildə azalmışdır. Bunun əsas səbəbi pəndeyiya olmuşdur. 2020-ci ildə tətbiq edilən məhsuduyüzlər əhalinin gəlirlərinə, iş yerlərinin itirilməsinə səbəb olmuşdur.

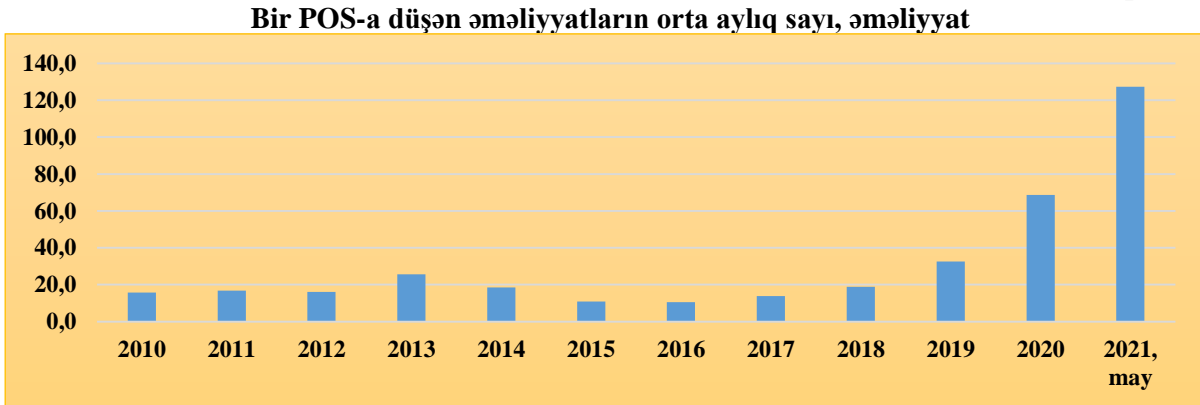
Diaqram 5 .

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

ATM əməliyyatlarının sayı və həcmi azalmasına baxmayaraq, əhalinin elektron ticarətində ciddi artım olmuşdur. (Diaqram 6)

Diaqram 6.

Mənbə Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

Rəqəmsal transformasiya dünyanı kəskin şəkildə dəyişdirir və iqtisadiyyatın strukturunun formalaşmasına böyük təsir göstərir. Yaxın gələcəkdə fərqli miqyaslı, həyat dövrü və idarəetmə sistemində sahib bir neçə on, hətta yüzlərlə yeni sənayenin meydana çıxmasının şahidi olacağıq. Bu dəyişikliklər cari iqtisadiyyatda bütün sistem ölçmə və qiymətləndirmə göstəricilərinə təsir edəcəkdir: ÜDM, investisiyalar, istehlak, məşğulluq, inflyasiya.(7). Azərbaycan üçün rəqəmsal iqtisadiyyat qurmaq, yeniliklər tətbiq etmək prioritet məsələlərdən biridir. Azərbaycanda iqtisadi sistemin rəqəmsallaşdırılması üçün bütün imkanlar mövcuddur, bəzi elementləri onsuz da uğurla fəaliyyət göstərir. Bu günə qədər çox sayda sənəd rəqəmsal mediaya köçürülmüş, elektron imza istifadə edilmişdir, dövlətlə əlaqə

elektron platforma vasitəsi ilə həyata keçirilir. (14, s.70). Mütəxəssislərin fikrincə rəqəmsallaşmanın qısamüddətli dövrdə mənfi təsirləri ortaya çıxsa da uzunmüddətli dövr üçün ciddi inkişaf mənbəyi hesab oluna bilər. Rəqəmsal iqtisadiyyat yeni əmək bazarını, yeni gəlir mənbələrinin formalaşdırıcı faktor kimi də dəyərləndirilməlidir.

Nəticə

Hazırda Azərbaycan respublikasında iqtisadiyyatın rəqəmsal mühitə transformasiyası uzunmüddətli dövrdə perspektivli sahəyə çevrilməsi bir çox istiqamətlərdə işlərin aparılmasını tələb edir. Bunun üçün dövlətin stimullaşdırıcı tədbirləri həyata keçirilməsi, qarşılıqlı inama əsaslanan mühitə yaradılmalı, dünya təcrübəsindən uğurla keçmiş metod və üsulların tətbiq edilməlidir. İndiki şəraitdə, yəni dünya ölkələrinin sürətli rəqəmsallaşma siyasəti Azərbaycanı da bu prosesin sürətləndirilməsini qarşıya vəzifə kimi qoyur.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 26 sentyabr tarixli 508 nömrəli Sərəncamı ilə “2018–2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal ödənişlərin genişləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramı.
2. Azərbaycan Respublikasında İKT-nin inkişafına dair strateji yol xəritəsi
3. European Commission. Digital Economy. The European Commission's science and knowledge service. <https://ec.europa.eu/jrc/en/research-topic/digital-economy>
4. <https://trends.rbc.ru/trends/industry/5e9c23569a79479c90f3377b>
5. <https://www.cigionline.org/articles/measuring-economy-increasingly-digitalized-world>
6. Musayev A. Rəqəmsal İqtisadiyyat və Şəffaflıq/ http://www.audit.gov.az/Upload/Files/2019/Akif_Musayev_Raqəmsal_iqtisadiyyat_və_şəffaflıq-konvertirovan.pdf
7. Nosova S.S., Norkina A.N. add. (2018) The digital economy as a new paradigm for overcoming turbulence in the modern economy of Russia. Revista ESPACIOS. ISSN 0798 1015 Vol. 39 (Number 24) Year 2018
8. OECD (2014) Measuring the Digital Economy. A New Perspective. Режим доступа: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/341889/725159/OECD+Manual+Measuring+the+Digital+Economy/6418c566-4074-4461-9186-9ad509bc4a4d> (дата обращения: 23.07.2017)
9. OECD, 2020. Digital Economy Outlook 2020
10. WEF, 2018. Digital Transformation Initiative Maximizing the Return on Digital Investments May 2018
11. Доклад о мировом развитии. Цифровые Дивиденды. 2016, 41 с. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/23347/210671RuSum.pdf>.
12. Петров А.А. Цифровизация экономики: проблемы, вызовы, риски/ Торговая политика. Trade policy / 2018. № 3/15.
13. Развитие цифровой экономики в России программа до 2035 года
14. Ханларзаде С.М. Экономическая значимость цифровой экономики/ “Rəqəmsal iqtisadiyyat: müasir çağırışlar və real imkanlar” mövzusunda Beynəlxalq konfransın materialları. Bakı: UNEC-2020, 542 səh. <http://unec.edu.az/application/uploads/2015/02/R-q-misal-iqtisadiyyat-m-asir-a-r-lar-v-real-imkanlar-2020.pdf>
15. Что такое цифровая экономика? Тренды, компетенции, измерение/ докл. к XX Апр. междунар. науч. конф. по проблемам развития экономики и общества, Москва, 9–12 апр. 2019 г. / Г. И. Абдрахманова, К. О. Вишнеvский, Л. М. Гохберг и др.; науч. ред. Л. М. Гохберг; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2019. — 82 с
16. Шуваев А.В., Таранова И.В., Ермакова А.Н., Богданова С.В. Траектории развития цифровой экономики и дигитализация образования. Московский экономический

журнал 12/2019. <https://qje.su/otraslevaya-i-regionalnaya-ekonomika/moskovskij-ekonomicheskij-zhurnal-12-2019/?print=pdf>

Нурия Натиг кызы Каримова

Диссертант кафедры «Экономической теории»

Азербайджанский государственный экономический университет

Цифровая экономика: экономический рост и доходы населения

Резюме

За последние 20 лет в мировой экономике произошла стремительная цифровизация. В статье исследуются мировые тенденции цифровизации, анализируется их влияние на экономический рост и производительность, доходы, инновационное развитие, прозрачность и сужение теневой экономики. Дается оценка проводимой в Азербайджане политики цифровизации, принимаемых мер, влияния этого процесса на экономическое развитие, а также производительности и доходов. Мировой опыт показывает, что трансформация экономики в цифровую среду в краткосрочной перспективе создаст неравенство доходов, социальные риски (безработицу и бедность), но в долгосрочной перспективе окажет положительное влияние на экономическое развитие и качество жизни. Страны, которые быстрее интегрируются в цифровую среду, смогут добиться устойчивого экономического развития.

Ключевые слова: *цифровизация, экономический рост, доход, промышленная революция, процветание*

190

Nuriyya Narig Karimova

Disertante student of Economic Theory Department

Azerbaijan State Economics University of (UNEC)

Digital economy: economic growth and population income

Resume

In the last 20 years rapid digitalization has been observed in the global economy. Global trends in digitalization is scrutinized in the article. The article analyzes their impact on economic growth and productivity, income, innovative development, transparency, and narrowing of the shadow economy. The digitalization policy implemented in Azerbaijan, the measures taken, the impact of this process on economic development, as well as productivity and income has been assessed. World experience shows that the transformation of the economy into a digital environment, in the short term, will create income inequality, social risks (unemployment and poverty), but in the long run it will have a positive impact on economic development and quality of life. Countries that integrate more quickly into the digital environment will be able to achieve sustainable economic development.

Key words: *digitalization, economic growth, population income, industrial revolution, prosperity*

Elmi redaktor: i.f.d., dos. Y. Məmmədov.

Daxil olub: 03.08.2021.

Çapa qəbul olunub: 10.08.2021.